

prizanesljivosti! Kdor je bil postavljen za despota in poutiškega eksponenta, ta nima srca, ki bi cutio z osvobojenim državljanom! Njih vsakdanja molitev se glasi: »Laj nam danes in na vekomaj bič v roke in podložnika pod podplate!«

Naj bodo, kjer hočejo, za nas so, kakor da jih ni.

Cudimo se pa, da je duh iz stare avstrijske orožarnice bušil v naše začudenje celo s predsedniškega mesta na višjem šolskem svetu! Kakor bi tamkaj še vedno sedel baron ali vitez! Uradno poročilo o prvi seji višjega šolskega sveta pravi: Predsednik izjavlja, da je po sprejetju teh predlogov (t. j. predlogov prof. dr. Dolarja; op. uredn.) izjava ljudskošolskega učiteljsva glede višjih šolskih nadzornikov posajala brezpredmetna, zoper volitve pa se očitno obrača proti prehodni ustavi in Narodni vladi, zato izjav ne predloži poverjenstvu.

Potemtakem je gospod predsednik mnenja, da imajo zastopniki našega stanu samo čast dvigati roke pri glasovanjih, da pa nimajo pravice govoriti v imenu tistih, ki so jih poslali na višji šolski svet. Zmota, velika zmota! Oni imajo pravico dvigati roke, pa imajo tudi dolžnost, da zastopajo koristi našega stanu in šolstva! Odlično in neizprosno! Če smo demokrati, priznajmo to! Če pa nismo demokrati, a ne delajmo sile v imenu demokratizma! Za nas ni še nobena naša izjava postala brezpredmetna, kakor ni bila še nobena naredba enaka ustavi, ki jo more in sme skleniti le zakonodajna korporacija. Tako mislimo, ker živimo v demokratski državi, ki ne pozna nikakršnega absolutizma! V absolutistični Avstriji smo kritikovali celo cesarske zakone, na bi v demokratski Jugoslaviji ne smeli povedati, da sestava višjega šolskega sveta ni pravična? Da, ni pravična! Lagali bi, ako bi drugače govorili!

Toda — tudi ta kelih pojde od nas! Dokazuje imamo v rokah, da naši bratje iz vseh Slovenije radostno pozdravljajo naš sklep, da se združi vse učitelstvo naše države v enotno, mogočno organizacijo. Dokazi nam pravijo, da se to kmalu zgodi. Pot je pripravljena — kmalu si stisnemo bratske roke! Nimamo nobenega strahu, ker hočemo storiti vse — kolikor že ni naše delo začeto in završeno — da udari šrom naše domovine naša bojna pesem: Za čast, pravico in svobodo! —

Kulturni socializem.

IV.

Brez predsodkov, brez vplivanja tujih teorij in doktrin, samostojno in le s pomočjo lastne intuicije in zdravega ljudskega razuma je našel radikalni demokrat, pravični služabnik socialne enakosti in nespravni nasprotnik vsake razredne nadvlade, začetek in konec, izhodišče in smoter socializma.

Socializem izvira iz socialnega nagona in stremi proti smotru osebne svobode.

Ljudstvo označuje socialni nagon in osebno svobodo po čuvstvenem afektu, kakor sploh obrača ljudska psiha glavno pozornost čuvstveni komponenti vsakega dušnega pojava. Ljudstvo zaznava socialni nagon kot čuvstvo usmiljenja, sočutja (simpatije) in ljubezni. Vdomačil in razširil se je v filozofiji ljudskega razuma zlasti izraz »ljubezen«. Enako percipira ljudski razum tudi nagon svobode. Kadar potegče človeku težavno podjetje gladko in brez ovir, ga prevzame prijetno občutje zadovoljnosti in miru: danes sem pa zares sre-

žen! Beseda »sreča« izraža čuvstveni afekt neovirane činovnosti, neovirane zadovoljltve idealnih ali materialnih potreb, kakor jo omogočuje svoboda. Ker je sreča subjektivno občutje — to pripominja mimogrede — ne prebiva sreča zunaj človeka v obliki bogastva in drugih stvarnih dobrin, ampak v notrini človeškega srca, v čuvstvu zadovoljnosti in miru. Filozofiji ljudskega razuma služita za socialni nagon in osebno svobodo dve tisočletni, z najjačjim čuvstvovanjem opremljeni besedi: ljubezen in sreča. Ljudska filozofija zaznava in definira torej socializem tako-le:

Socializem izvira iz ljubezni in stremi za srečo!

Posebe še besedo o ljubezni: ljubezen je najvišji zakon človeškega srca, začrtan takorekoč a priori s plamenečimi znaki v »tabula rasa« človeške duše. Kjer vlada notranji zakon ljubezni, tam ni potrebna zunanja vlada sile in pisanih zakonov! V vsakem posameznem slučaju narekuje človeku notranja avtoriteta ljubezni pravilno, socialno reakcijo. V najvišjem zakonu in avtoriteti ljubezni se neposredno razodeva bog kakor v luči spoznanja. Prav primerno pravijo filozofi o tisti bodoči razvojni fazi človeške družbe, kakor jo že dandanes občudujemo po nekaterih gorskih vaseh, kjer se desetletja ne pripeti slučaj tatvine, pretepa ali umora, kjer ljudstvo nima velikomestne izobrazbe ter ne pozna državnih zakonov in njihovih organov, a vendar živi v idilični, idealni harmoniji, da zavлада na zemlji »kraljestvo božje«, avtonomni zakon človeškega srca, socialni nagon ljubezni. Dandanes je tako »božje kraljestvo« še utopija, ker se socialni razvoj še ni povzpeli preko bestialnih analogij človeškega značaja, ker evgenika še ni našla pogojev in ni še položila temeljev novega rodu.

Naš radikalni demokratizem je sicer našel izhod in smoter socializma, ali od ljubezni do sreče drži dolga in težavna pot. Kakor nepremakljiva, nepristopna skala leži v sredi med ljubeznijo in srečo teža življenja, teža dela in boja. Kako premagu socialna ljubezen zapreke življenja, upor prostora in časa? Kako otme rešitelj socializem trpečo družbo in jo osvoboditi iz ječe bledin? In kako začnimo rešiti delo mi socialisti, ki nam krvavi srce kakor ena sama velika rana, ki nam jo vsaki dan iznova odpirajo antisocialni psihopati brez srca in spoznanja?

Učimo se od drugih, ki so pred nami — gnani od iste socialne ljubezni — posvetili ljudstvu misel in življenje; oziroma se najprej v preteklost in vprašajmo, kako so drugi socialisti reševali socialno vprašanje?

Hvaležni smo dragim tovarišem socialistom, ki že davno počivajo v krilu zgodovine; njihov zmoti in razočaranja, njih poizkusi in izkustva lajšajo naše delo; njihov usmiljeno srce je že davno strohnelo, a njih očiščeni, preizkušeni duh živi še danes med nami in sodeluje, a kako sodeluje? Kakor tih prijatelj brez odurnih človeških lastnosti, brez brutalnih zahtev minljivega telesa. Staroslavna knjiga se odpre pred teboj, kakor bi se odprl pokojni grob, iz groba vstane duh in ti začne pripovedovati, svari te in opozarja, navdušuje in tolaži. Knjigo spet zapreš, in duh umikne. Kje dobiš dandanes tako ljubeznivega prijatelja?

Misli in izkustva historičnih socialistov nam podaja posebna objektivna znanost, stara kakor znanost sploh, ki pa je stleleja gostovala brez lastnega imena in doma pod gostoljubno streho drugih znan-

stvenih disciplin (filozofije, prava, države, zgodovine, etike, narodnega gospodarstva). Gostaše sirote se je usmili šele pred nekaj desetletji na Francoskem pozitivisti A. Comte (1798 — 1857) naklonil ji je samostojno ime »sociologija« in ji sezidal lasten dom v ponosni republiki znanosti (Système de politique positive ou Traité de sociologie, 4 zv. 1852 — 54).

Sociologija ali družboslovje se imenuje znanost o družabnem življenju, znanost o življenju človeškega plemena, znanost o njegovem izvoru, nastopu in razvoju. Po metodi faktizma opazuje in opisuje teoretična sociologija vse socialne pojave, opozarja zlasti na tiste, ki se vedno, tipično ponavljajo in igrajo nekako vlogo socialnih zakonov in smernic. Na podlagi teoretične sociologije uči praktična sociologija (socializem) uporabo teh zakonov v konkretnem slučaju z ozirom na aktualni smoter dotičnega socialnega pokreta. Sociologija in socializem tvorita torej le dela iste znanosti po razmerju teorije in prakse. Malokje se potrjuje tako prepričevalno resničnost ideogenetične teze o sotrudni nastojnosti pojmov kakor v sociologiji: mlada je še ta znanost, a že se je diferencirala v celo vrsto različnih struj in šol, od katerih izbira, ureja in tolači vsaka po svoje socialne pojave. Niti v klasifikaciji teh šol si niso avtorji edini, niti o rubriki, v katero spada kak sociolog, oziroma če ga sploh sméjo prištevati kak sociološki struji. Za zgled navajam samo tri sociologe: Slovenca dr. A. Ušeničnika (Sociologija, Ljubljana 1910), Nemca dr. P. Bartha (Filozofija zgodovine kot sociologija, Lipsko 1915), Italijana F. Squillaceja (Sociološke teorije, Lipsko 1911), ki odreka Marxovemu historičnemu materializmu pomen sociološke teorije.

Odkod ta različnost nazora in razlage? Velik del gre na rovaš različnosti mentalnega ustroja, v ostalem zavajajo nehotne gotove metodične napake in enostranost miselne navade (mišljenja). Metodičnim zmotam prednjači iluzija monizma, ki se je po tisočletni rabi (usus tyrannus!) tako zajedel v človeško miselnost, da ga še dandanes zagovarjajo resni misleci. Nova dušna orientacija po pridobitvah genetične noetike se je šele začela. Glavna žila monizma izvira namreč iz individualne noetike, kjer so doslej pojedinci absolutno odločevali. A tudi v to zadnjo trdnjavo osebne imperializma prodira socializem in pripravila kulturno fazo demokratiške filozofije, noetične sinergije, kakor določujejo že zdaj v moderni demokraciji zakone skupno vsi sposobni državljani. Le mimogrede in za primer okorolega monizma navajam Italijanskega sociologa Squillaceja:

»Človeški duh ima potrebo enote, bodisi zaradi nujnosti, istočasno mnogo misliti, bodisi zaradi neločljive korelacije med enoto vsemirja in med enoto človeškega duha, kakaj človek je mikrokosmos, totius mundi summa et compendium. — Ta potreba enote, pogoj spoznanja vzvišene skrivnosti vsemirja, ki leži pred vsemi, a je nikdo ne vidi (Schiller: baš to je prava skrivnost, ki leži vsem pred očmi, vas večno obdaja, a je nihče ne vidi), smoter znanosti in filozofije, je vir monizma. Ta ni produkt modernega mišljenja, ampak izvira v svojih temeljnih nazorih iz najstare grške prirodne filozofije. Že ustanovitelj grške prirodne filozofije v sedmem in šestem veku pr. Kr. so položili, kakor opozarja Haeckel, pravo podlago znanosti in iskali prvoten, prirodni, splošen princip vseh stvari. Tako so poizku-

šali Jonci (Thales, Anaximander i. dr.) namoestiti mite s prirodno razlago sveta«.

Iste besede veljajo v vsem obsegu in istotako za nazor pluralizma, ki leži vsem filozofom pred očmi, a ga nobeden noče videti, kakor da jim je običjal v kosteh strah pred osebnim imperializmom političnih samodržcev. Poglejmo po vrsti: v astronomiji milijonski pluralizem svetovnih teles, v fiziki in kemiji pluralizem elementov in energij, v človeku pluralizem organov, v človeški družbi množina poedincev in stanov, v človeštvu vsota narodov in plemen, v psihologiji kompleks fenomenov itd.

Kot posebna veja na drevesu monizma odganja fazni monizem, ki ne zasleduje cele vrste in vseh faz razvoja, ampak se nekritično omejuje na posamezne faze ali pa sklepa celo na podlagi razvoja, ki še ni končan in se nahaja še v sredi evolucije. Tako na pr. izvira iz faznega monizma različno pojmovanje kapitalizma, nekateri ga vidijo že v popolnem cvetu in na vrhuncu moči (v fazi gotovine), drugi svare pred uranjenjo sodbo, češ, kaj Italizem še ni razodel vseh skrivnosti in še ni izvršil vseh nalog.

Ker obsega kolektivni program socializma organsko zvezano vsoto konkretnih problemov, zmanjšuje vsak fazni monizem, trgajoč samovoljno in enostransko posamezne dele iz nedeljivega telesa socializma, splošni pomen in uspešnost socialnega pokreta. V kompleksni vsebini socializma razlikujemo osobito sledeče delne probleme: 1. delavsko in poselsko vprašanje (industrialni in kmetijski proletarijat); 2. avnomljo, problem pravične razdelitve kapitala in dobrin, izobrazbe in pravic, dela in produkcije; 3. problem novega zaroda (evgenika); 4. problem družine; 5. reforma vzgoje (šola); 6. družinski problem; 7. politično reformo; 8. zemljiško reformo; 9. stanovanjski problem (enoten dom in vrtno mesto); 10. posredovalno (trgovsko vprašanje); 11. žensko vprašanje; 12. občinski socializem itd. Fazni monizem trga iz kompleksa posamezne dele in jih demagoško vsiljuje javni zavesti namesto celote, dialektično zamerjavaje del s celoto. Tak postop seveda samo večja zmedo socialnega kaosa, ker ni mogoče ločiti vsebine in obsega kolektivnega socializma. Nekritični monizem se negativno in destruktivno uveljavlja osobito tam, kjer zamenjava patološke faze z normalnimi.

Drugo usodno metodično napako je zakrivila topika (dialektika) z zamenjavanjem sredstva s smotrom. Zamenjalna dialektika je provzročila v zgodovini najpogubnejše socialne zablode in konflikte. Tako se militarizem, kapitalizem in nacionalizem le sredstva socialnega razvoja. Šovinistični, imperialistični in centralistični nacionalizem se je izprevergel ponekod v moloča, v zadnji in najvišji smoter, ki bi mu morali zrtvovati vse druge kulturne dobrine. Iz obrambnega sredstva militarizma se je drugod razvila absolutistična kasta, ki iz nevidnega zaledja komandira in terorizira ves socialen razvoj. Sredstvo kapitalizma naj bi služilo samo zadovoljltvi vitalnih potreb, a kaj je napravila iz njega socialna patologija? Spomnimo se le skopuha, ki si najpotrebnejšega ne privoščil, samo da mu raste trtvi kup zlata. Ali ne razsaja dandanes naravnost epidemija takih skopuhov? Kako naj razumemo sicer psiho predvojnih in vojnih dobičkarjev in oderuhov? Vsi vendar ne smatrajo kapitala za glavno orožje v boju za moč! Enako zamenjavo poizkuša dialektika s sredstvom organizacije. V hevrističnem afektu, ker so dosegli s pomočjo organizacije nepričakovani uspehovi, so povzdignili organizatorji sredstvo organizacije na višino samostojne, mistične sile in jo proglasili naravnost za smoter socializma, za najvišji smoter, ki mu moramo zrtvovati ideal osebne svobode. Spetoma so izgubili smoter kakor tisti navdušeni košček sladkorja, ki je hitel na pomoč ubog! sladkosnedi onkraj morja in hotel sam preplavati široko vodo. Kratkovidni organizatorji so celo pozabili, da so s pretirano organizacijo nabrusili le dvorezni meč.

Za metodično sredstvo nam služi tudi ekonomizem, tisti princip v individualnem in socialnem življenju, s katerim si olajšamo ali pospešimo kako delo. Ekonomizem psihologije se izraža zlasti v pojmu, pojem vsebuje koncentrirano izkustvo stoletij, v praktičnem življenju ga rabimo za pars pro toto, za simbol psihološkega kompleksa. Iz ekonomizma je pognala funkcija denarja, enotnega in splošnega menjalnega sredstva, kot veljavni simbol za vse mogoče dobrine. Ekonomično redukcijo socialnega boja vidimo v koncentraciji kapitala (akcijska družba, kartel, trust) in osebnem političnem boju. V starih časih je vojno dveh plemen odločil dvo-

žalostnim srcem sem moral čez tri mesece zapustiti to lepo službo, zakaj prišel je ukaz od gubernatorja, da se morajo ujetniki uporabljati samo za poljska dela.

Vzel sem slovo od te dobre hiše ter prevzel službo kočijaža pri ondotnem zdravniku. Ker sva z gospodarjem obhodila skoraj vse menonitske vasi, zato sem tudi jaz imel priložnost seznaniti se z ondotnim učiteljsvom.

Vse šole vzdržujejo Menoniti sami, vsaka vas za sebe. Enorazrednice nisem videl nobene, največ je dvorazrednic. Poslopja so lepa in povsod sredi vasi, učiteljevo stanovanje je veliko in šolski vrtni so jako obsežni. Vse učiteljsvo ima pristo stanovanje in kurjavo, poleg tega dobi vsak učitelj in natura krme za dve kravi in dva konja, in tudi mesečna plača ni bila majhna. Reči moram, da je učiteljsvo pri Menonitih visoko cenjeno. Za učiteljski naraščaj skrbi dveletni pedagoški tečaj v mestu Halbstadt, metropoli Menonitov. Otroci teh Nemcev morajo od 6. do 12. leta obiskovati šolo. Pouk na teh šolah je seveda nemški, vendar pa ima vsaka šola učitelja ali učiteljico za

ruski jezik. Šole so z vsem potrebnim dobro preskrbljene.

V Orlovem je tudi meščanska šola; Nemci jo nazivajo Zentralschule. To poslopje je bilo sezidano ravno pred vojno ter je stalo 105.000 rubljev (262.500 K). To je velikanska vsota, ker je bilo vendar pred vojno na Ruskem vse poceni, stavbišče je bilo zastoj, in ves stavbni material so prebivalci brezplačno zvožili. Krasna je dvorana v tem poslopju, kjer učenci pogosto prirejajo dramatične predstave. Ravnatelj te šole C. C. Ediger mi je bil jako prijazen, in zaradi njegove dobrotne roke ga vsi Slovenci, ki smo bili v Orlovem in bližnjih vaseh, ohranimo v najboljšem spominu.

V vasi Tiege je gluhošemnica. Stavba je velika in podobna ljubljanskemu učiteljsku. Gojencev je bilo takrat okrog 50, večinoma dečkov. Nedaleč od tukaj je sirotišnica z obsežnim zemljiščem. Poleti se bavijo gojenci in gojenke s poljedelstvom, živinorejo, sirsarstvom. pozimi pa z rokodelstvom. V mestu Halbstadt imajo trgovsko šolo, ki je prav dobro obiskana. Omenim naj še, da imajo meščanskih šol

prav mnogo; večje dekliške šole so v Orlovem in Halbstadtu.

Nadzornika si učiteljsvo na tri leta samo voli, plačan je tudi od Menonitov; državni nadzornik je bil samo za ruski jezik. Vsako okrožje je imelo vedno vsako leto skupno učiteljsko konferenco, popolnoma podobno našim konferencam. V Orlovem v meščanski šoli je bogata učiteljska knjižnica, tudi svoj stanovski časopis so izdajali, a s pričetkom vojne ga je vlada ustavila. Po dokončanih šolah svoje domovine gredo sinovi teh bogatih Nemcev v inozemstvo na univerze. Medicino so večinoma študirali na Dunaju in ravno našemu zdravniku dr. Hausknechtu je Dunaj in viradec učbro znan. Tudi marsikateri učitelj je šel pogledat v tujo državo med počitnicami — od Binkošti do 1. oktobra — zlasti k nam na Tirojsko in v Švico. Vsem tem tovarišem, ki so mi pri odhodu klicali »Na svidenje!« sem odgovoril: »Dovolj časa sem bil med vami, sedaj pa še vi pridite v naše kraje.

Rajko Božič.